

פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם מנחובסקי זללה"ה לך לך תשפ"ב ❖ גליון תמ"ט

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה ע"ה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

ותן טל ומטר

הנה קיימא לן (שולחן ערוך סי' קי"ז סעי' ד) דבלא שאל "ותן טל ומטר" בימות הגשמים חוזר. ואם מסופק אם אמר, הנה בכל ל' יום הראשונים חוזר כיון דהרגיל לשונו לומר רק ותן ברכה.

והנה אמרינן (משנה ברורה סי' קי"ד ס"ק ל"ח) דאפילו אם חשב בתחילת התפילה בלחש לומר טל ומטר לברכה, מכל מקום אם מיד לאחר התפילה נסתפק אם זכר, חוזר.

וכמו כן אפילו כשנסתפק זמן מופלג לאחר התפילה, מכל מקום אם לא הזכיר לעצמו בעת ההתחלה, חוזר.

אך אם היה תרתי לטיבותא, גם הזכיר לעצמו לומר ההזכרה בתוך התפילה, וגם נפל הספק בלבו רק כשעבר זמן מופלג, בזה אמרינן דחזקתו שאמר.

[ויש לעיין מהו בשמע שאחר הזכיר, האם דמי למוזכיר לעצמו, דאולי צריך שיזכיר את עצמו, ולולא שידעתי מד ערכי שאין בינת אדם לי, היה נראה לי דזה דמי להזכיר לעצמו].

מסופק אם הזכיר לעצמו

מעתי יש לעיין היכא דמסופק אם הזכיר לעצמו, וכגון שיש לו סיבה להסתפק אם הזכיר לעצמו, ונמצא לאחר זמן מופלג.

והנה מספק ודאי חייב להתפלל וכדין ספק התפלל. אך הנידון אם חוזר להתפלל בתורת ודאי, או זילמא רק בתורת ספק וצריך להתנות בנדבה.

א. נפקא מינה בשבת דליכא נדבה

הנה נפקא מינה בכגון במנחה בערב שבת ועבר זמן מופלג ונמצא עכשיו בשבת, ומסופק אם הזכיר לעצמו, דאם נאמר דחייב בתורת ודאי, אם כן יתפלל מעריב של שבת שנים, אבל אם חייב רק בתורת ספק, אם כן בשבת שאין נדבה לא יתפלל שנית.

ב. אם ברור לו

הנה מסברא נראה דבכהאי גוונא לא חשיבא בתורת ודאי שלא אמר, דדינא דהרגל הלשון רק כשאין לו ספק מסיבה אחרת שביטל את הרגל הלשון.

אך לשון המשנה ברורה (סי' קי"ד ס"ק ל"ח) דבאופן שאמר שלא כהוגן, מכל מקום "אם ברור לו" שהיה בדעתו לזכור מעין המאורע בתוך התפלה ולאחר זמן מופלג נפל ספק בלבו אם זכר בתפלה או לא אין צריך לחזור. משמע מלשונו דדוקא "בברור לו" אין צריך לחזור.

אך יש לדחות דכונתו דאם ברור לו יצא בתורת ודאי, ובאינו ברור אכתי ספיקא הוי, או דבא לאפוקי היכא דאין לו סיבה להסתפק.

ג. מסופק אם אמר צ' פעמים

הנה כתב מהר"ם מרוטנברג (מובא בשולחן ערוך סי' קי"ד סעי' ט"ו) דאם אומר צ' פעמים בבת אחת "כל מיני תבואתו לטובה ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה" מהני. כמו דאמרינן (בבא קמא כ"ד א') ריחק נגחותיו חייב קירב נגחותיו לא כל שכן.

במשנה ברורה (שם ס"ק מ"א) דלכתחילה יאמר מאה פעמים

ואחד].

מעתי יש לעיין מהו במסופק אם אמר כהמנין הנחוץ. ויש קצת לחלק דבכהאי גוונא נעמיד לשונו על חזקה שלא נשתנה, משא"כ בספק הזכיר לעצמו. אבל חילוק זה צריך ראייה.

ד. פיסקא דדרך אמונה

הנה חזינן באשי ישראל (פרק כ"ג סוף הערה קל"א) בשם הגאון דרך אמונה דבמסופק אם התפלל צ' פעמים או לא, דינו כספק ויחזור ויתפלל בתורת נדבה.

אם כן הוא הדין בגוונא שכתבנו אליבא דמהר"ם מרוטנברג. ואם כן לענ"ד הוא הדין בספק אם הזכיר לעצמו בתחילת התפילה ונמצא עכשיו בזמן מופלג דאמרינן דהיא ספק תפילה.

וכן יהא לענ"ד בהזכיר לעצמו ומסופק אם הוא עכשיו בזמן סמוך או זמן מופלג.

שכח לומר ותן טל ומטר

הנה קיימא לן בשולחן ערוך (סי' קי"ז סעי' ד) דאם לא אמר ותן טל ומטר לברכה בימות הגשמים, מחזירין אותו. ויש לדון בזה בכמה אופנים:

א. לאחר ברכת השנים

הנה היכא דשכח טל ומטר, אם עדיין בברכת השנים, יאמר ותן טל ומטר באמצע הברכה, ואם כבר התחיל לסיים ואמר ברוך אתה ה', יגמור וישאל בשומע תפילה.

הנה שמעתי דבלוח ארץ ישראל איתא דיאמר לאחר חתימת ברכת השנים לפני ברכת תקע בשופר.

אמנם הרי כתב במשנה ברורה (סי' קי"ז ס"ק ט"ו, סי' קי"ד ס"ק ל"ב, וביאור הלכה שם ד"ה בלא) דהאי דינא דראבי"ה דמוזכיר לאחר הברכה, אינו מוכרע, ואם כן צריך עיון בהאי פיסקא, דלכאורה עדיף שיאמר בשומע תפילה.

אלא נימא דיאמר גם לאחר ברכת השנים וגם בשומע תפילה, דלראבי"ה עדיפא לאחר ברכת השנים מכיון דברכת השנים הוא עיקר מקומו, ולחולקים על ראבי"ה הרי אומר גם בשומע תפילה.

ובדעת המשנה ברורה (שם) יש לבאר, דלא יאמר פעמיים, דלחולקים על הראבי"ה לא עשה כלום, אם כן נמצא דדיבר בחנם באמצע שמונה עשרה.

ב. יסיים למדני חוקיך

הנה אמרינן (שולחן ערוך סי' קי"ז סעי' ה') דאם שכח בברכת השנים, וזכר קודם שומע תפלה, אין מחזירין אותו, ושואל בשומע תפלה.

ואם נזכר רק לאחר שסיים שומע תפלה, קודם שהתחיל רצה, אומר "ותן טל ומטר" בין שומע תפילה לרצה. והוה שיטת ראבי"ה.

דיחזור לברכת השנים כיון דהוה עיקר מקומו.

ו. שכח שנית בברכת השנים

הנה באמר רצה וחזר לברכת השנים, ושכח שנית בברכת השנים, וגמר הברכה והמשיך בברכה שאחר כך, מה יעשה, האם ימשיך כדרכו לשומע תפילה, או דילמא ידלג לשומע תפילה, או דילמא יחזור לברכת השנים.

ונראה דימשיך כדרכו לשומע תפילה. דהנה לומר דיחזור לברכת השנים, צריך עיון דאף אם הוה קנסא לא שייך לקנוס טפי ממה ששכח בפעם הראשונה.

ולומר לדלג לשומע תפילה כיון דכבר אמר, יש לומר דלא יעשה כן, דהוה כחזור לאחר רצה לשומע תפילה דזה לא עבדינן, ואע"ג דהכא גרע מגוונא דדינו לחזור לברכת השנים ולומר שם, דהרי הכא בלאו הכי יגיד בשומע תפילה אם כן למה יחזור שנית על הברכות באמצע.

אך מכל מקום יש לומר דעדיפא שיאמר בשומע תפילה על ידי תפילה כדרכו מאשר שיחזור לשומע תפילה מרצה. ואכתי צריך עיון קצת.

ז. שכח טל ומטר במנחה ביום ששי

כתב בישועות יעקב (סוף ס"י קי"ז) מי שבמנחה ביום ששי אמר ותן ברכה במקום ותן טל ומטר לברכה, ונזכר רק בשבת, דתליא בדין מי ששכח יעלה ויבא במנחה בראש חודש ובלילה כבר אינו ראש חודש, דאמרינן התם (ש"ע ס"י ק"ח סעי' י"א) דיתנה בנדבה ובשבת לא שייך זה. ולכאורה יש לומר שיכוון במגן אבות בחזרת הש"ץ. והנה זה נמי צריך לומר בשכח יעלה ויבא במנחה בראש חודש ביום ששי. וצריך עיון דלא הזכירו הפוסקים.

ח. שכח במוצאי שבת

יש לעיין במוצאי שבת ושכח "ותן טל ומטר לברכה" דחזור, אם אומר אתה חוננתנו.

א. האם הוה כמאן דצלי

הנה נראה דתליא בפלוגתת גור אריה יהודה (הקדמון או"ח ס"י י"ז, מובא בדעת תורה ס"י קי"ד סעי' ו') כנגד מטה אפרים (ס"י תקפ"ב סעי' כ"א, הובא בדעת תורה שם) וספר החיים (למהרש"ק ס"י ק"ח סעי' י"א, הובא שם) בהלוי שתי אזכרות מעכבות ופעם אחת שכח אחת ופעם אחת שכח שניה, אם צריך להתפלל בשלישית, כגון בראש חודש שחל בשבת, ושכח להזכיר שבת ואמר יעלה ויבא, ואחר כך חזר להתפלל שנית והזכיר להיפוך רק שבת ולא יעלה ויבא,

דעת גור אריה יהודה דאין צריך להתפלל שלישית, דחשיבא תפילה אלא דחסר אזכרה, ואם כן מצרפינן ב' התפילות, משא"כ דעת מטה אפרים וספר החיים דחשבינן ליה כלא צלי נמצא דשניהם אינם תפילה, וצריך להתפלל שלישית, והוה כוונת דהתפלל שמונה עשרה ושכח ברכה אחת וחזר להתפלל שנית ושכח ברכה אחרת.

ובמנחת יצחק (ח"י ס"י מ') כתב דיתפלל שלישית ויתנה בנדבה. אך יש לעיין מהו כשאי אפשר בנדבה כגון בשבת ויום טוב.

ב. תליא נמי אם יכול לברך ברוך שאמר וישתבח

והנה תליא נמי בהא דקיימא לן דלאחר שמונה עשרה אין לומר ברוך שאמר וישתבח, מהו בשכח יעלה ויבא בראש חודש אם יוכל לומר ברוך שאמר וישתבח.

ג. יאמר מספק

ונראה פשוט דבנידון דידן יאמר אתה חוננתנו דאף אם נימא דהוי ספיקא יאמר מספק.

ט. קודם ז' חשון

הנה קיימא לן (שולחן ערוך ס"י קי"ז סעי' א') דבתפילת מעריב בז' חשון בארץ ישראל, ובחוץ לארץ בתפילת מעריב ביום ס' אחר תקופת תשרי, מתחילין לומר "ותן טל ומטר לברכה" בברכת השנים. ויש לעיין אם קודם ז' חשון בארץ ישראל אמר "ותן טל

ואם נזכר לאחר שאמר ברוך אתה ה', כתב במשנה ברורה (ס"י קי"ז ס"ק י"ט, וציון לביאור הלכה ס"י קי"ד סעי' ו' ד"ה בלא) דיסיים למדני חוקיך, ואחר כך יאמר ותן טל ומטר כי אתה שומע וכו', מכיון דינא דראבי"ה שמזכיר בין הברכות אינו מוכרע.

הנה העירו דגם אם דינא דהראבי"ה היה מוכרע, מכל מקום שפיר דמי לסיים למדני חוקיך בברכת שומע תפילה, דלמדני חוקיך הוי בקשה דשייך בשומע תפילה.

אך חזינן (א"ה). עיין שולחן ערוך תקס"ה סעי' ב', ומשנה ברורה שם ס"ק ו' שציון לסי' רצ"ד סעי' ד', וכתב שם במשנה ברורה ס"ק ז' דאינו מסיים למדני חוקיך דבלא אמר עננו בשומע תפילה וכבר אמר ברוך אתה ה', חותם שומע תפילה, אבל אינו מסיים למדני חוקיך, חזינן דלא חשבינן לה כבקשה מעין ברכת שומע תפילה.

ג. שכח גם יעלה ויבא

הנה בפסקא הנ"ל דהמשנה ברורה דלא יאמר ותן טל ומטר בין הברכות, אלא יסיים למדני חוקיך, מפאת דדינא דראבי"ה אינו מוכרע.

העירו דאם שכח בשומע תפילה טל ומטר עד שגמר הברכה, דאומר בין שומע תפילה לרצה, ואחר כך ברצה שכח יעלה ויבא, ואמר ברוך אתה ה', בזה לא יאמר למדני חוקיך אלא יסיים הברכה, כיון דבלאו הכי צריך לסמוך על הראבי"ה.

ונראה דהוא דין אמת, אע"ג דתליא בפלוגתת גור אריה יהודה ושאר פוסקים שהבאנו לעיל, דהרי סברא הנ"ל היינו דוקא אם נימא דבשכח הזכרה הוה כמאן דלא צלי ולא חשיב תפילה, ואם כן בלאו הכי כדי שהאי תפילה יחשב תפילה בעינן למימר כראבי"ה, ואם כן יכול לסמוך על הראבי"ה גם פעם שניה, אמנם אם נימא כגור אריה יהודה דגם בלא הזכרה הוה כמאן צלי, ואם כן ליכא סברא הנ"ל, דגם בלא הראבי"ה חשיב תפילה רק חסר הזכרה.

ד. התחיל בחצי מילה

הנה אם סיים שומע תפילה, כבר אינו יכול לסיים למדני חוקיך, אלא יאמר ותן טל ומטר בין שומע תפילה ובין רצה.

ויש לדון אם אמר ברוך אתה ה' והתחיל לומר "שוי" של שומע תפילה, האם אכתי יכול לסיים למדני חוקיך.

א. "מו" דמודים

הנה שמעתי מגאון אחד שליט"א כבעין זה, בשכח יעלה ויבא והתחיל מודים ואמר רק תיבת "מו", והסתפק אם הוה התחלה ויחזור לרצה, או לא הוה התחלה ויאמר במקומו יעלה ויבא. [והכריע דהוה התחלה, ויסיים "דיים" ויחזור לרצה].

אך העירו דכיון דאומר על מנת להפסיק, כגון שאומר "מו" על מנת להפסיק, לא הוה התחלה טפי מתיבת "מו". ואינה הערה מוכרחת.

תו העירו דיסיים במילה אחרת, כגון מוחק, ולא הוה התחלה. ויש לומר כיון דאמר "מו" דשייך למודים לא שייך להטותה למשהו אחרת.

ב. "חוי" דחונן

הנה כעין זה יש לדון באמר בשבת בברכה רביעית אתה "חוי" אם צריך לגמור. והתם כיון דהוה ספק (א"ה). עיין ביאור הלכה ס"י רס"ח סעי' ג') יש לעיין אם יגמור מספק או יפסיק מספק.

ג. לא הוה התחלה

שוב העירוני דבארחות חיים (ספינקא, ס"י רס"ח ס"ק ד') כתב דבאופן הנ"ל דאתה "חוי" לא חשיבא התחלה והוי כאומר רק אתה. ואם כן הכי נמי לכל הני נידונים.

ה. חזר לשומע תפילה

ואם התחיל רצה חזר לברכת השנים. ואם סיים התפילה חזר לראש.

ויש לעיין מהו אם חזר לשומע תפילה. ויש לומר דבדיעבד שפיר דמי.

דהרי איכא קמאי דסברי דלכתחילה חוזר לשומע תפילה. ויש לומר דגם לדידן דינא הכי, דרק לכתחילה אמרינן ליה

י. שאל מטר לפני הזמן מתפלל

שנית

הנה הבאנו שבשערי תשובה (סי' ק"ח ס"ק י"ז) מביא בשם שלמי ציבור (להגאון מהר"י אלגאזי בעל ארעא דרבנן, שלמי יחיד סי' ד' אות ט') במי שבתפילת במנחה ביום האחרון שלפני יום שאלת מטר, טעה ואמר ותן טל ומטר לברכה, יחזור ויתפלל מנחה, ואם לא התפלל מנחה שנית, יתפלל מעריב שנים ויתנה בנדבה.

א. תליא בשיטת תוספות דליכא תשלומין

הנה כתב בשלמי ציבור, דאע"פ דאם נזכר ביום צריך לחזור ולהתפלל, מכל מקום בלילה אינו מתפלל תשלומין אלא רק בתנאי דנדבה, דהרי חייש לשיטת תוספות בברכות (כ"ו ב' ד"ה טעה) דבטעה ולא הזכיר יעלה ויבא במנחה של ראש חודש דצריך להתפלל שנית, ונזכר רק בלילה שהוא מוצאי ראש חודש, לא יתפלל מעריב שנים, דהרי במעריב לא יזכיר יעלה ויבא ואם כן אינו מרויח בהתשלומין.

[אמנם חכמי פרובינצ"א (מובא ברא"ש ברכות פ"ד סי' ב', ובתלמודי רבינו יונה ברכות י"ח א' בדפי הרי"ף) פליגי דבאמת מתפלל שנים, דהמנחה הוה כמאן דלא צלי וחיוב להתפלל פעמיים מעריב אע"פ דבמעריב אינו יכול להשלים היעלה ויבא].

מעתה לשיטת תוספות הכי נמי בנידון דידן, מכיון שבלילה מתחילין להזכיר ותן טל ומטר, אם כן אינו מרויח בהתשלומין.

ב. הטעם דתוספות משום דכמאן דצלי

הנה בגור אריה יהודה (הקדמון או"ח סי' י"ז, מובא בדעת תורה סי' קי"ד סעי' ו') פירש דברי התוספות הנ"ל דבשכח הזכרה הוה כמאן דצלי, [היינו דחשיב שמונה עשרה גם בלא הזכרה רק מחוייב בהזכרה], ואם כן בזה החיוב תשלומין אינו אלא כדי להשלים ההזכרה, ואם אינו משלימו אין כאן תשלומין. ומוזה יליף מתוספות דמצרפינן ב' תפילות שבכל אחת הזכיר אזכרה אחת, כגון בראש חודש שחל בשבת, ושכח להזכיר שבת ואמר יעלה ויבא, ואחר כך חזר להתפלל שנית והזכיר להיפוך רק שבת ולא יעלה ויבא, אינו צריך להתפלל שלישית, דמצרפינן ב' התפילות, דגם בשכח הזכרה הוה כמאן דצלי וחשיב תפילה.

ג. להאמור הטעם שאינו מרויח

אמנם להאמור מהשלמי ציבור, הרי איירי תוספות גם באופן שאמר הזכרה שאינו נכון, ונמצא דחיובו לחזור אינו אלא לתקן עיקר השמונה עשרה שהיה עם הזכרה שאינה ראויה, ובכל זאת אמרינן בזה דברי התוספות דאין כאן תשלומין מכיון דמתפלל אותו שמונה עשרה בלילה.

ועל כרחך סברת התוספות אינו משום דכמאן דצלי, אלא הוא סברא לענין תשלומין, דהרי התפילת תשלומין שמתפלל השתא בלא יעלה ויבא, כבר אמר מקודם, ובכהאי גוונא לא תיקנו תשלומין. ואם כן הוא הדין התפילת תשלומין עם ותן טל ומטר לברכה, כבר אמר מקודם.

[א"ה. היינו דבאופן שאינו מרויח בתפילה השניה מה שקלקל בראשונה, בכהאי גוונא לא תיקנו תשלומין].

ד. התפלל מנחה של שבת ביום ששי

מעתה מי שטעה והתפלל ביום ששי במנחה אתה קדשת, ונזכר בליל שבת, אע"פ דהמנחה אינו מנחה כלל, מכל מקום לשיטת התוספות ליכא תשלומין, דהרי יתפלל אותו שמונה עשרה בתשלומין, וקיימא לן (שו"ע סי' ק"ח סעי' י"א) דחייב בתשלומין רק מספק, והיה צריך להתנות בנדבה ובשבת ליכא נדבה ואם כן לא יתפלל תשלומין כלל.

וכך מבואר בדעת תורה (למהרש"ם סי' ק"ח סעי' ט') דבכהאי גוונא דהתפלל מנחה של יום ששי תפילה של שבת, יהא תליא בפלוגתת תוספות וחכמי פרובינצ"א.

מעתה להדעת תורה יש לעיין טובא בדינא דגור אריה יהודה הנ"ל.

י"א. מנחה בו' חשון

עובדא הוה שביום ו' חשון לא התפלל מנחה בשוגג, והיה צריך להתפלל פעמיים מעריב, ובשניהם אמר ותן ברכה.

א. תשלומין אינה חמורה מהעיקר

הנה את המעריב ודאי חייב להתפלל שנית, ואת המנחה יצא, דהרי חזינן במשנה ברורה (סי' ק"ח ס"ק כ"ה) דאם לא התפלל מנחה ביום ששי והתפלל מעריב של שבת ותשלומי מנחה של חול יצא.

וכך כתב במשנה ברורה (שם ס"ק כ"ו) דאם לא התפלל מעריב

ומטר לברכה" אם חוזר.

א. צדדי הספק

צדדי הספק, דלחד גיסא יש לומר דאינו חוזר, דכיון דהארץ כבר צריכה לגשמים, אלא דלא אמרינן ותן טל ומטר כדי שיבואו אחרון מעולי הרגלים לנהר פרת, אם כן בדיעבד באמר אינו חוזר.

אמנם לאידך גיסא יש לומר דחוזר, דהרי תיקנו חכמים שיאמר רק בז' חשון.

ב. אינו חוזר

הנה בספר אשי ישראל (פרק כ"ג סעי' מ"ה בהוצאה חדשה) מביא בשם תהלה לדוד (סי' קי"ז ס"ק ג') וארחות חיים (ספינקא, שם ס"ק א') דבארץ ישראל אם שאל מטר מאסרו חג עד ז' חשון אינו חוזר.

תו מביא מגליון הגרע"א (או"ח סי' קי"ז סעי' ג') בשם תשובות מהרח"ש (תורת חיים, ח"ג סי' ג') דגם בחוץ לארץ במקומות הצריכים לגשמים, אם שאל מטר לאחר החג אף אם קודם יום ס' דאחר התקופה, אינו חוזר.

ומתפרש האי דינא דמהרח"ש, או מפאת דסמכינן על תשובות הרא"ש (ככל ד' סי' י') דבארצות שצריכין לגשמים בחשון היה ראוי שיהגו בזה כבני ארץ ישראל לשאול בז' חשון.

או דהרי חזינן (א"ה. עיין תשובות דברי יוסף, מהר"י שוורץ, סי' ד') דבארצות הסמוכות לארץ ישראל והאקלים שוה, נמי שואלים לכתחילה כבני ארץ ישראל. ואם כן הכי נמי בארצות הרחוקות לענין בדיעבד.

ג. בחזון איש מבואר שחוזר

אך כתב באשי ישראל דמדברי החזון איש (המובא בדינים והנהגות פ"ד אות כ"ה) מבואר לא כך, דהרי בעובדא שבארץ ישראל לאחר שמחת תורה קודם ז' חשון, אמר ותן ברכה כדינו, ולאחר מכן טעה וסבר שצריך לומר ותן טל ומטר לברכה, וחזר באמצע שמונה עשרה לברכת השנים ואמר ותן טל ומטר, ופסק החזון איש דצריך לחזור ולהתפלל. ומוזה משמע שמעכב בכהאי גוונא אפילו בדיעבד. [ויש כאן חידושה שהפעם הראשונה לא עלתה לו].

ד. לחלק בין ארץ ישראל לבין חוץ לארץ

הנה יש לדון לחלק דגם מהרח"ש יודה לדברי החזון איש, דבשלמא לענין חוץ לארץ שמתחילים מיום ס' לתקופה משום דאז הוא זמן הגשמים, אם כן במקומות הצריכים גשמים קודם ליום ס', אם שואל אינו חוזר, אמנם לענין ארץ ישראל דמתחילין לשאול מז' חשון, דאע"פ דמהחג הוה זמן גשמים מכל מקום לא שואלין עד ז' חשון מחמת עולי רגלים, אם כן נימא דהוה תקנה גמורה וגם אם צריכים גשמים אינו חוזר. ואתי שפיר פסק החזון איש הנ"ל גם לתשובות מהרח"ש.

ה. ארצות הסמוכות לארץ ישראל

אמנם יש להוכיח לא כך, דהרי יש לדון לדעת החזון איש הנ"ל דלפני ז' חשון גם בדיעבד לא עלתה לו, מהו בארצות הסמוכות לארץ ישראל הצריכות גשם.

והנה מדחזינן (א"ה. דברי יוסף הנ"ל) דתיקנו בארצות הסמוכות רק מז' חשון, שמעינן דזמן דז' חשון היינו לא רק בארץ ישראל מחמת עולי רגלים אלא גם מחוץ לארץ ישראל. ואם כן פסקא דהחזון איש לענין זמן דז' חשון, היינו לא רק בארץ ישראל אלא גם בחוץ לארץ ישראל. נמצא דדברי החזון איש דלא כמהרח"ש.

והשתא מתשובות מהרח"ש הנ"ל שמכלות החג אינו חוזר, אם כן לכאורה גם בארץ ישראל נמי.

ונפקא מינה נמי להרא"ש בארצות הצריכות גשם ורחוקות מארץ ישראל קודם ז' חשון.

[אמנם דנו דאולי רק סמוכות לארץ ישראל, ואם כן אין ראייה ממחר"ש].

ו. הוכחה משערי תשובה

הנה העירו לדייק מדברי השערי תשובה (סי' ק"ח ס"ק י"ז) בשם שלמי ציבור (להגאון מהר"י אלגאזי בעל ארעא דרבנן, שלמי יחיד סי' ד' אות ט') במי שבתפילת במנחה ביום האחרון שלפני יום שאלת מטר, אמר ותן טל ומטר לברכה, יחזור ויתפלל, ואם לא התפלל שנית חייב בתשלומין ויתנה בנדבה. אם כן חזינן לכאורה דחוזר ודלא כתהלה לדוד וסייעתו.

אך קאמרי דיש לדחות דנימא דאיירי בחוץ לארץ ובמנחה שקודם ששים יום לתקופה במקומות שאינם צריכים גשם עד ס' לתקופה.

השקול ויחזור ויתפלל ויתנה בנדבה כמו כל ספק התפלל.

ב. איזה חג אמר

אך יש לומר דדמי למי שאמר יעלה ויבא בפסח ואינו זוכר אם אמר של פסח או סוכות, דבפשוטו שפיר דמי. [א"ה. והיינו דלענין התוספת של הזכרת שם החג, בזה אמרינן דמסתבר שאמר כדינו, והכי נמי נימא לענין הזכרה דותן טל ומטר].

ג. רגילות משנה שעברה

תו יש לומר דמצרפינן טל ומטר לברכה של החורף של השנה שעברה כיון דלא נשתנה אע"פ שלא הוה רצופים, דהרי חזינן דאע"פ שיש שבתות באמצע מכל מקום ממשכת החזקה. ולא ברירא לי כל האמור. אך מכל מקום לכאורה הדין ברור דשפיר דמי.

י"ג. שליח ציבור מתרגל בפחות ימים

הנה בהא דקיימא לן דלאחר שלשים יום בחזקת שהזכיר ותן טל ומטר לברכה, ראיתי שכתבו לדון היכא דהיה שליח ציבור ונמצא בכל יום התפלל חמש פעמים "ותן טל ומטר לברכה" אם מחמת זה סגי בפחות מל' יום.

[ודנו (א"ה. עיין בתשובות יד הלוי סי' ב') דאינו כן מפאת דאינו דומה מתפלל לעצמו בלחש דאינו מדקדק כולי האי למי שמתפלל בציבור דרמי אנפשיה טפי.]

אמנם לעני"ד יש לומר דמכל מקום מהני, דהא חזינן דבאמר בבת אחת מהני וכפיסקא דמהר"ם מרוטנברג, והתם רמי אנפשיה ומכל מקום מהני למיעבד הרגל הלשון. ואם כן הכי נמי דכוותה.

[א"ה. עיין מאמר מרדכי (סי' קי"ד ס"ק ט"ו) שלמי ציבור (דף קכ"א ע"ד, מובא בכף החיים סי' קי"ד אות נ"א) וחדו"א (קשר גדול סי' י"ד ס"ק י"ח) שבאמת מבואר כהני"ל דמהני, ושליח ציבור מתרגל בפחות ימים].

ענינים שונים

כרפס ולברך בורא נפשות, דלהצד דמרוור אינו מחמת הסעודה, אם כן הבורא פרי האדמה של הכרפת פוטרת המרוור, ואם כן ברכת המזון שלאחר המרוור פוטרת גם הכרפס, ולכן אכלינן כרפס פחות מכוזית].

מעתה חזינן מהרשב"א דמברך בורא נפשות לאחר המרוור, ורק אחר כך מברך ברכת המזון לאחר המצה, חזינן דמקדמינן בורא נפשות לברכת המזון.

ויש לומר דהרשב"א איירי דוקא משום שלא גמר סעודתו ואם כן לית ליה אכתי חיוב דברכת המזון משא"כ בנידון דידן.

ג. מעין שלש לפני בורא נפשות

אמנם יש להוכיח שיקדים ברכת המזון, דהרי חזינן (ביאור הלכה סי' ר"ב ע"ב, וסי' רמ"א, ובמיוחסת לרמב"ן סי' ר"א) דהיה אוכל כרפס כזית, ומברך נפשות, ולא אמרינן דיקדים בורא נפשות שהוא תדיר. וכן חזינן בברכת שלפניה, הברכה החשובה קודמת אע"פ דשהכל תדיר טפי.

ואם כן נילף דבנידון דידן תחילה יברך ברכת המזון ואחר כך בורא נפשות, ושאיני הך דרשב"א משום דטרם גמר סעודתו.

ד. מברך מיד בורא נפשות

הנה עכ"פ יש ללמוד מדברי הרשב"א, באכל פת הבאה בכיסנין ושהכל, דצריך לברך מעין שלש ובורא נפשות, וגמר כבר לאכול את שהכל, ורוצה להמשיך המזונות, יברך עכשיו בורא נפשות, וכשיגמר המזונות יברך מעין ג', ולא ימתין עד שיגמור לאכול המזונות כדי שיוכל לברך קודם מעין שלש.

אך יש לומר דהנהגת הרשב"א לאו חיובא קאמר לברך בורא נפשות מיד, ואם כן יעשה מה שירצה. וצריך עיון.

ה. שמא ישכח

אמנם העירוני דבכף החיים כתב דיקדים בורא נפשות לברכת המזון משום דשמא ישכח לברך בורא נפשות. ובאמת אזיל לשיטתו (סי' ז' ס"ק א') דגם אשר יצר מקדמינן לברכת המזון משום שמא ישכח לברך אשר יצר.

בראש חודש ובשחרית בתשלומין לא אמר יעלה ויבא.

יצא.

חזינן דתפילת תשלומין אינה חמורה משל עיקר התפילה. אם כן בנידון דידן נמי אע"ג דלא אמר טל ומטר בתשלומין יצא.

ב. תשלומין בלא עיקר

אך עדיין יש לדון כיון דאת המעריב לא יצא דצריך לחזור, אם כן הוה ליה תפילת תשלומין בלא העיקר.

אך חזינן במשנה ברורה (סי' ק"ח ס"ק ט') דאם בתפילת החובה שכח דבר אף שמעב וצריך להתפלל שנית, מכל מקום יצא ידי חובת תשלומין, דמכל מקום בעת שהתפלל השניה לתשלומין חשיבא לאחר התפילה. ואם כן נמצא דבנידון דידן יצא ידי תשלומין.

ג. סימן קללה

אלא יש לעיין מהו בשכח שחרית ביום ראשון של פסח והתפלל פעמיים מנחה ואמר בתשלומין משיב הרוח ומוריד הגשם, דדילמא בכהאי גוונא גרע דזה סימן קללה.

ועדיין יש לומר דמהני דלא עדיפא מהתפילה הראשונה. וצריך עיון [שוב ראיתי שגוונא דא מפורש להדיא במשנה ברורה סי' ק"ח ס"ק ל"ו].

י"ב. האומרים בימות הגשמים "ברכנו"

הנה יש לעיין להאומרים (מנהג עדות המזרח) נוסח אחר דברכת השנים בימות החמה ובימות הגשמים, דבימות החמה אומרים "ברכנו וכו', ובימות הגשמים אומרים "ברך עלינו וכו', והנה זוכר שאמר ברך עלינו, אבל אינו זוכר אם אמר "ותן ברכה" או "ותן טל ומטר לברכה".

א. ספק השקול

הנה נהי דבהאי ברכה אין חזקת הרגל שאמר ותן ברכה, אך גם כן אין חזקת הרגל שאמר ותן טל ומטר לברכה, אם כן נימא דהוה ספק

בורא נפשות וברכת המזון

הנה יש לעיין במי שאכל קודם הסעודה ולא בירך בורא נפשות, שנסתפק שמא יביאו לו מאכל לקינוח סעודה, ואז ברכת המזון פוטרתו כיון דברכה ראשונה פוטרת הקינוח, ואחר כך ראה שלא הביאו קינוח, ואם כן לפניו ברכת המזון ובורא נפשות, מה קודם.

א. תדיר דרבנן ואינו תדיר דאורייתא

הנה לחד גיסא יש להקדים בורא נפשות מכיון דתדירה. [ותליא במציאות]. אך לאידך גיסא יש להקדים ברכת המזון שהוא דאורייתא. והנה נסתפק הגרע"א (גליון שולחן ערוך סי' ז') במי שחייב לברך אשר יצר וברכת המזון, דברכת המזון קדים דהוה דאורייתא אע"פ שאינו תדיר, משא"כ אשר יצר הוה רק דרבנן אע"פ דתדיר.

אך בשאגת אריה (סי' כ"ב) פסיקא ליה דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, אף היכא דהתדיר דרבנן והאינו תדיר דאורייתא. וטעמא דמילתא, ביאר בשאגת אריה אין איסור להקדים דבר הרשות למצוה, ואם כן ממה נפשך, אי אזלת בתר הדאורייתא, הא אין כאן מצוה דלעומת הדאורייתא המצוה דרבנן אינו מצוה, ואי אזלת בתר הדרבנן, הא תרוייהו מצוות ואית לן למיזל בתר התדיר. [ועיין בדברי מלכיאל (ח"א סימן ט"ו) באורך בהאי דינא].

ואם כן לפי השאגת אריה נימא שיקדים בורא נפשות לברכת המזון.

ב. מברך בורא נפשות ורק אחר כך ברכת המזון

תו יש לדון שיקדים בורא נפשות, דהנה כתב בתשובות הרשב"א (ח"א סי' ע"ב, וסי' רמ"א, ובמיוחסת לרמב"ן סי' ר"א) דהיה אוכל כרפס כזית, ומברך בורא פרי האדמה על הכרפס ומכוין בהברכה להוציא המרוור, ולאחר המרוור היה מברך בורא נפשות ופוטרת שניהם.

והנה הרשב"א סובר דאע"ג דבורא פרי האדמה דהכרפס פוטר המרוור, מכל מקום ברכת המזון דהמרוור אינה עולה על הכרפס.

[ואנן קיימא לן דלא כן, דמכיון דהכרפס פוטר המרוור בברכה ראשונה, אם כן הברכת המזון דלאחר המרוור יפטר הכרפס, כמבואר בתהלה לדוד (סי' קע"ד אות י') ובמשנה ברורה (סי' קע"ו ס"ק ב'). ומשום הכי אנן לא עבדינן הכי לאכול כזית